

nX2.9h/9
Nuland
CULT

CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE PROVINCIE NOORD-BRABANT

GEMEENTE NULAND

INHOUD:

1.	Woord vooraf	2
2.	Criteria	3
3.	Werkwijze	6
4.	Historische karakteristiek van Nuland	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5.	Overzicht van straten, gebouwen en groenelementen	14
6.	Literatuurlijst	18
7.	Kaart gemeente Nuland (bijlage)	

MON10

1. WOORD VOORAF

Dit rapport over Nuland maakt deel uit van de serie cultuurhistorische inventarisaties van Noord-Brabant. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de steden en dorpen van de provincie.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks de vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de bebouwing van de kern of het buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op de erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op de boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegwegen of een ijzeren sierhek en dorpslinde. Ook nieuwere zaken van kort voor en na de tweede wereldoorlog vragen hier en daar de aandacht.

Elementen uit het verleden kunnen als essentieel beschouwd worden voor de verscheidenheid en herkenbaarheid en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorisch waardevolle bebouwing van de provincie vast te doen leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In deze commissie waren onder voorzitterschap van gedeputeerde drs. Y.P.W. van der Werff vertegenwoordigd: de Provinciale Planologische Dienst, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Stichting Het Brabants Landschap, de Provinciale Commissie Noord-Brabant van de Bond Heemschut, de Stichting Menno van Coehoorn, de Stichting Huis en Hoef van Brabant, de Boerderijcommissie van Brabants Heem, de Werkgroep Monumenten en Musea van de Culturele Raad, de Historische sectie van het Provinciaal Genootschap, de Stichting Monumentenwacht, de Kring van Archivarissen, de Stichting tot behoud van monumenten van Bedrijf en Techniek in het zuiden des Lands, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en enkele deskundigen à titre personnel. In een later stadium is het voorzitterschap overgenomen door Gedeputeerde drs. J.M. van der Hart.

In september 1979 is een drietal inventaristoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten. In 1982 is de IBM opgeheven waarna de begeleiding van het project aan de pas benoemde Provinciale Monumenten Commissie is overgedragen. Het rapport dat voor u ligt vertegenwoordigt een momentopname van een steeds voortschrijdende proces van veranderingen in de bebouwde omgeving.

Onderzoek en veldwerk vonden plaats in 1987 en werden verricht door drs. A.J.C. van Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiter, arch. HBO.

Wijzigingen die zich na deze datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, november 1988.

2. CRITERIA

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven. Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

● Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

● Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

● Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.

Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudigvoorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen. Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functiewaardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. WERKWIJZE

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.

Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd. In verband daarmee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven - zij het dan ook een redelijk verantwoorde - van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerenhoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal - beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.

In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daarvoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluiten? Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert, Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen - specifieke - karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving en in hoeverre is het door veranderingen verstoord? Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kán zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is. Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.

Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onzerzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omlijnd.

4. HISTORISCHE KARAKTERISTIEK VAN NULAND

Landschap

De gemeente Nuland omvat de kern Nuland en een gedeelte van de zuidelijk gelegen kern Vinkel. De begrenzing weerspiegelt reeds de ligging op de grens van hogere zandgronden en lagere kleigronden. De grenzen met Rosmalen, Lith en Geffen in het noorden volgen immers de regelmatige percelering van de polder, de Hertogswetering en de Kepdonkse dijk. De zuidelijke grenzen met Rosmalen, Berlicum, Heeswijk-Dinther, Heesch en Geffen zijn onregelmatiger en volgen deels het beloop van het broekgebied, de akkers en later ontgonnen heidepercelen. Een deel van de kern Nuland hoort bij Rosmalen, de kern Vinkel ligt op het gebied van maar liefst vier gemeenten.

Ten noorden van Vinkel stroomt van oost naar west een tweetal waterlopen, de Kleine Wetering en de Vinkelsche Loop. Deze ontwateren het lage broekgebied tussen Vinkel en Nuland. Ten noorden van Nuland liggen eveneens een aantal van west naar oost stromende loopjes, de Weteringsgraaf, Paddegraaf en Hoefgraaf. De monden uiteindelijk uit in de Aa.

De gemeente ligt globaal tussen 6 en 2,5 meter boven N.A.P. Het hoogst liggen Vinkel met ca. 6 meter en de kom van Nuland met eveneens 6 meter. Het broekgebied ten noorden van Vinkel ligt op ca. 5 meter, de polders Achterste, Middelste en Voorste Nuland ten noorden liggen op ca. 2,5 tot 4 meter boven peil.

De bodem bestaat in het noordelijk gedeelte uit onder invloed van de Maas afgezette klei. Het gedeelte ten zuiden van de west-oost lopende dijk, de Nulandse Straat daarentegen is opgebouwd uit deels lemig zand, dat tijdens en na de laatste ijstijd onder invloed van wind en water is afgezet.

Het landschap in de gemeente valt uiteen in de volgende eenheden:

- a. De bebouwde kommen van Nuland en Vinkel
- b. De oude akkergebieden in een west-oost lopende strook rondom Nuland. Deze bestaan grotendeels uit oude akkergronden met een humuslaag van 50 cm dikte of meer, die wijzen op middeleeuwse ontginningen.
- c. De polders Voorste en Achterste Nuland ten noorden van de zandstrook, onderdeel van de in 1360 erkende Polder van den Eigen, met noord-zuid lopende kavels.
- d. Verspreide bos- en heidegebieden ten westen van Nuland en ten westen van Vinkel.
- e. Het broekgebied ten zuiden van Nuland, nu in gebruik als weiland. De polders ten noorden zijn pas na de sluiting van de Beerse Overlaat in 1942 intensiever gebruikt.

Nederzettingen

Als nederzetting, ontstaan op de grens van lage klei en hogere zandgronden heeft de vroegere heerlijkheid Nuland in principe een vergelijkbare karakteristiek als Geffen en Cromvoirt. In tegenstelling tot genoemde nederzettingen is Nuland echter ontstaan nabij het op het drassige, lage gebied gelegen kasteel. Van dit kasteel is de omgrachting nog herkenbaar in de gebogen belijning van de Singel, ter hoogte van no. 2-4. Nabij dit kasteel werden al vroeg (rond 1000)

boerderijen gesticht op de grens van zand en klei. De middeleeuwse kerk lag oorspronkelijk iets noordelijker, nabij de splitsing Kerkdijk en Nulandse Straat. Deze was echter in de vroege 19e eeuw reeds een ruïne en werd vervangen door een nieuwe kerk meer zuidelijk. De restanten verdwenen in 1857 en 1859 (toren). De naamsverklaring Nuland als Nieuw Land berust op een sage.

De Nulandsestraat is deel van een oost-west lopende dijk ter bescherming tegen de jaarlijks terugkerende overlast van de Beerse Overlaat. Ten oosten van de kerk loopt een karakteristieke voormalige dijkweg.

Het landhuis met sterrebos Elsbosch is sinds ca. 1900 geheel verdwenen en lag ten zuiden van Singel en Loonsestraat. Het landhuis Duynendaal uit 1919 is in 1944 verloren gegaan.

De huidige nederzetting is in de vorige eeuw in zuidelijker richting uitgebreid nabij de kerk en de kruising van de noord-zuid lopende Dorpstraat-Kerkstraat en de oost-west lopende Zandstraat-Heuvelstraat. Ten oosten zijn recent uitbreidingen tot stand gekomen. Ook ten zuiden, aan de hoofdweg Nijmegen-Den Bosch zijn nieuwere dorpsuitbreidingen.

Ten noorden van de kom loopt de spoorlijn Nijmegen-Den Bosch. Een station is nooit gebouwd.

Vinkel is een marginaal heidegehucht, dat na 1884 (bouw van een noodkerk) uitgroeide tot een kerkdorp. Ten zuiden van dit kerkdorp ligt het landgoed Engelenstede, al in de 15e eeuw bekend, maar sterk verminkt.

Lage Kant en Schotsheuvel zijn kleine agrarische nederzettingen met omvangrijke oude akkercomplexen die ongetwijfeld middeleeuws zijn.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

In Nuland treffen we lang- en kortgevelboerderijen aan die grotendeels uit de 19e eeuw dateren. Als gevolg van oorlogsschade is het aantal bewaarde boerderijen relatief gering, terwijl veel panden na de oorlog herbouwd zijn. Bij Van Rijckevorselweg 25 bevindt zich een gewijzigde dwarsdeelschuur met gaaf gebint uit de achttiende eeuw.

Van de kortgevelboerderijen noemen we enkele gave voorbeelden:

Coppensdijk 37, het sterk verbouwde Loonsestraat 14 en Wolfdijk 14.

Al deze boerderijen zijn negentiende-eeuws. Wolfsdijk 18-18A is deels gaaf en deels tot tweede woning verbouwd. Het sterk verbouwde Nulandsestraat 11 is zeer markant gelegen op een steile rug, de overgang tussen de lagere polders en het hoger gelegen zandgebied. Coppensdijk 18 met schuur is een gave groep met een zeldzaam afweerkruis gekalkt op de zijgevel.

De langgevelboerderijen zijn eveneens uit de vorige eeuw. Voorbeelden zijn Brugstraat 19, Coppensdijk 43, en het sterk verbouwde Elzenstraat 6.

Na de oorlogsschade van 1944 zijn veel boerderijen tijdens de wederopbouw herbouwd in traditioneel-brabantse trant. Deze panden hebben wolfsdaken en roederamen, maar zijn aangepast aan de toenmalige stand van zaken in de landbouw, met de grup- of hollandse stal.

Goede voorbeelden zijn Dorpsstraat 1, Zandstraat 45 en Singel 8. Een kleine boerderij is Hoolstraat 6 met gedenksteen uit 1948.

In de tot woning verbouwde boerderij Elzenstraat 8 bevindt zich een wapensteen uit 1708 van het verdwenen huis Duyn en Dael.

Van het landhuis Engelenstede resteren nog een bijgebouw en schuur.

Woonhuizen

Binnen de bebouwde kom treffen we enkele woonhuizen aan, verspreid tussen nieuwbouw. Het gaat om vrijstaande woningen en enkele dubbelhuizen aan de Duyn en Daelseweg 34 en 36-38 en Heistraat 5-7. Dit zijn huizen uit ca. 1930-40 met gave detaillering.

In de Dorpsstraat staan een tweetal villa's. No. 20 is Terra Nova met speklagen en middenrisaliet met topgevel. No. 11 heeft baksteendetails die doen denken aan de zakelijke bouwstijl van W.M. Dudok.

Openbare gebouwen

Het raadhuis aan de Dorpsstraat 7 is een traditioneel bouwwerk in Delftse Schooltrant van de architecten Schütz en Van den Bosch. Uitwendig zijn enkele barokachtige elementen toegepast zoals een dakruiter en een ingezwenkte topgevel. Inwendig een raam van Ch. Eyck. De bijbehorende veldwachterswoning bevindt zich aan de Raadhuisstraat.

Kerkelijke gebouwen

De dorpskerk die in het midden van de vorige eeuw neogotisch is herbouwd werd na de oorlogsverwoestingen in 1951 door een nieuwbouw in traditionele Delftse-schooltrant vervangen, naar ontwerp van J. Magis. De kerkhofmuur, enige monumenten en een smeedijzeren hek bleven van de oude situatie over. Ernaast ligt het vroegere klooster, Kerkstraat 28 uit 1918, een late variant van het gebruikelijke type, met blokvormig hoofdgebouw, geflankeerd door de kapel en een zijvleugel. De pastorie uit ca. 1880 is een deftig herenhuis met hardstenen deuromlijsting en kroonlijst.

Lindenlaan 26 is de in 1954 door J. de Reus gebouwde kerk die een mengeling vertoont van traditionele vormen en moderne elementen. Dit blijkt uit de driebeukige opbouw en de betonnen details van ramen, lijsten en vooral de expressieve klokkengevel. In de verbindingsmuur met de pastorie terracotta stenen verwijzend naar de verdeling van het kerkdorp over vier gemeenten. De pastorie uit 1884 heeft sierelementen in gele baksteen en stuc.

Het kloosterbejaardenoord Duyn en Dael, Duyn en Dalseweg 15 is een traditionalistisch gebouw met romaniserende kapel, opgetrokken in baksteen met gebruik van betonnen sierelementen. De kapel heeft in de absis en de lantaarntoren boven het koor een romaniserend stempel gekregen.

Industriële gebouwen

De voormalige melkfabriek aan de Rijksweg 4 is opgenomen in een groter complex maar is als hoofdvorm onder de witte pleister nog herkenbaar.

Aan de Pompstraat ligt in een bosgebied met eikenlanen de machinistenwoning van het pompstation, van de Bossche gemeente-architect J. Kalff. Het pompstation zelf is in ca. 1930 gebouwd voor de elektrische pompapparatuur in een eenvoudige baksteentrant met enige Amsterdamse schoolelementen en een toren. Inwendig heeft de machinehal houten spanten. De overige gebouwen zijn van recenter datum.

Groenelementen en artefacten

Enkele boerderijen bewaren nog de oude linden. Voorbeelden zijn Coppensdijk 37, Hoolstraat ongenummerd en de panden aan de Wolfdijk 14 en 18-18A. Bij Heeseind 48 staat een oude linde.

Bij Coppensdijk 18 bevinden zich twee oudere eiken.

Bij het landgoed Engelenstede is de oude situatie herkenbaar aan een aantal oude eikenlanen. Achter de kerk ligt een oude dijk met beuken en eiken, die een eikebos omgeeft. Dit is een uiterst karakteristiek landschapselement.

Van het vroegere kasteel resteert het terrein met de gebogen straat ter hoogte van Singel 2-4 met elzenbeplanting en twee oude beuken. Loonsestraat 5 heeft oude linden en hardstenen hekpijlers. Er tegenover bij een als bedrijfsgebouw gebruikte boerderij een betonnen puntmik.

5. OVERZICHT VAN STRATEN, GEBOUWEN EN GROENELEMENTEN

Brugstraat (Vinkel)

- * 19 Langgevelboerderij (eind 19e eeuw).
Wolfsdak. Gewijzigde schuiframen. Dwarsdeel. IJzeren en betonnen stalramen. (foto 1)
- * 36 Langgevelboerderij (ca. 1940).
Zadeldak. Kruisramen met kleine roedeverdeling.
Stal met betonnen ramen en hooiluik in dakkapel.
Vernieuwing van het traditionele langgeveltype.

Coppensedijk

- Landelijke weg deels door broekgebied met aan een zijde eikenbeplanting van ca. 75 cm. omtrek.
- * 18 Kortgevelboerderij (2e helft 19e eeuw).
Wolfsdak. Gewijzigde zesruits ramen. Ca. 1950 sterk vernieuwde stal met betonnen ramen.
Afweerkruis in kalk op de muur.
Bergschuur met overstekend wolfsdak en gebint (ca. 1950).
Twee eiken ca. 175 cm omtrek, vijf eiken ca. 150 cm omtrek. *(h_{3,3,4})*
 - * 37 Kortgevelboerderij nu woonhuis (19e eeuw).
Wolfsdak. Deels vergrote ramen, met zesruits en negenruits indeling.
Stalgedeelte ca. 1970 tot woonhuis verbouwd.
Snoeilinde ca. 175 cm omtrek.
(foto 5)
 - * 43 Langgevelboerderij (4e kwart 19e eeuw).
Wolfsdak. Zesruits schuiframen. Ca. 1950 verbouwde stal met betonnen ramen en hooiluik in dakkapel.
Linde ca. 150 cm omtrek.
(foto 6)

Dorpsstraat

- Gebogen noord-zuid lopende hoofdstraat van het dorp.
- * 1 Langgevelboerderij (1948).
Wolfsdak. Deels gewijzigde roederamen. Stal gedeeltelijk verbouwd. Hooiluik in dakkapel.
Voorbeeld van een "wederopbouwboerderij"
 - * 7 Raadhuis, eenlaags met souterrain (1938).
Architecten F. Schütz en J. van den Bosch.
Schilddak met dakruiter. Ingang in risaliet met halsgevel en wapen als sluitsteen. Bordes met smeedijzeren hek.
Inwendig gedenkraam Charles Eijk.
Zie ook Raadhuisstraat.
(foto 7)
 - * 11 Eenlaags villa (ca. 1930).
Zadeldak. Baksteenornament in de topgevel.
(foto 8)
 - * 20 Terra Nova, eenlaags villa (ca. 1905).
Wolfsdak. Middenrisaliet met topgevel. Siermetselwerk en speklagen. Sierankers. Gootlijst op consoles.
(foto 9)
- ### Duyn en Daelseweg
- * 8 Kortgevelboerderij, nu woonhuis (19e eeuw).
Wolfsdak. Negenruits schuiframen. Zeer sterk gerestaureerd.
Twee snoeilinden ca. 150 cm omtrek.
(foto 10)
 - * 15 Sint Jozefoord, kloosterbejaardenoord en vormingscentrum (ca. 1955).
Uitgebreid complex van in baksteen opgetrokken tweelaags gebouwen onder schilddaken en zadeldaken.
Kapel met eenbeukig schip van zes traveeën, koortravee met lantaarntoren en dakruiter en